

Наталія Шевченко

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НОТАРІАЛЬНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Nataliia Shevchenko

Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF NOTARY INSTITUTIONS IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The interest in the notary work has grown significantly over the past decade. The number of legal entities and individuals, who consult a notary has generally increased. The jurisdiction and forms of the notary activities in Ukraine have changed. Therefore, the interest to research the evolution of relations between notary institutions and state during different historical stages of their development is increasing. The modernization processes of 1860-1870 in the Russian Empire (including the territory of Ukraine), influenced all the spheres of population's public life. In particular, the transformational processes had the positive effect on the creation of the notary institution.

The author of the article analyzes the establishment and development of the notary institutions in the second half of the 19th – the beginning of the 20th century.

It is stated, that the main document, which regulated the notary activities in the Russian Empire in the second half of the 19th century, was the "Regulations of the notary sphere". This provision was adopted on April 14, 1866. It regulated the activities of notaries, defined the requirements for those who wanted to work as notaries and specified the status of notaries. Besides that, it clearly defined the purpose and objectives of notaries and the size of fees for the provided services.

It was noted, that the new notary institutions had such purposes: 1) the implementation of any type of acts and certificates related to the notary institution jurisdiction; 2) registration and listing of all the real estate acts and their transfer to a notary archive at the District Courts, and 3) the development of the private credit, attached to the real estate.

In accordance with the above-mentioned provision, the cities began to establish the notary offices. Notaries were under the jurisdiction of the courts. Each notary was obliged to be 21 years old, to have the Russian Empire citizenship, not to be under investigation and did not have the state or public service experience. Besides, he had to pass successfully exams on the notary acts and notary documentation arrangements, legislation, required for notary and to give the financial pledge.

At the end of the 19th – the beginning of the 20th century appeared the need for a new law that would regulate the activity of notary institutions at a higher level. The main issue, that was generally discussed, was the question about the payment for the notary service.

Despite the need for the new legislation, the "Regulations of the notary sphere" (1866), was valid until October 29, 1917, before the adoption of the "The Decree on Land", which form the grounds for the abolition of the private civil law. The Decree canceled all the notary offices and brokers, except the stock exchanges. Stockbrokers still acted as the mediators on the exchanges: all the transactions, conducted with their help, were arranged by them.

Keywords: Ukraine, notary institutions, Russian Empire, notary, act, broker.

Останнім часом інтерес до нотаріальної справи значно зріс. Збільшилася кількість юридичних і фізичних осіб, які звертаються до нотаріуса, змінилися компетенція і форма діяльності нотаріальних органів в Україні. Зростає науковий інтерес до еволюції взаємин нотаріальних установ і держави на різних етапах їхнього історичного розвитку. Модернізаційні процеси 60-70-х рр.

XIX ст., що відбувалися в Російській імперії, куди входила і Україна, вплинули на всі сфери суспільного життя населення.

Реформи, що відбувалися в даний період (селянська реформа 1861 р., фінансова 1863 р., реформа освіти 1863 р., земська і судова реформа 1864 р., реформа міського самоврядування 1870 р. та військова реформа 1874 р.) були між собою взаємопов'язаними та послідовними. В даний період зростає кількість міст та міського населення, що мало значні наслідки для розвитку, як самих міст так і їх жителів. Відбулися економічні зміни, пов'язані із побудовою заводів та фабрик, розвитком транспортної системи, що суттєво вплинуло на трансформацію освітніх процесів. Всі вказані фактори вплинули і на судову систему, а також викликали потребу у створенні нотаріальних контор. На нотаріусів покладалися значні функції, пов'язані із купівлею-продажем рухомого і нерухомого майна, земельних ділянок.

Метою нашої статті є спроба проаналізувати становлення та розвиток нотаріальних установ в Україні у другій половині XIX на початку XX століття.

Проблемою становлення та розвитку нотаріату в Російській імперії та Україні займалися такі вчені як: Нелін О., Коваленко Л., Плохотенко А., Шевченко В., Гасман А., Денисяк Н., Вольман І., Долинська М. та інші, які висвітлювали роль нотаріусів у другій половині XIX на початку XX століття, аналізували їх права та обов'язки, взаємовідносини з іншими установами та категоріями суспільства.

За правління царя-реформатора Олександра II розпочалися конструктивні зрушення. Вже на початку його царювання була прийнята низка ліберальних нововведень. Роль реформ 60-70 років XIX століття та процес їх впровадження в Російській імперії є дискусійним питанням та немає однозначного ставлення серед науковців.

Цілком у дусі панівної тоді марксистсько-ленінської методології автори історичних досліджень, спираючись на висновки лідера російських марксистів В.Леніна, відповідні основоположні документи КПРС і радянської держави, поділяли реформи 1860–1890-х рр. на дві умовні підгрупи. Першу становили так звані буржуазні, а отже, прогресивні перетворення 1860–1870-х рр., здійснювані імператором Олександром II. До них належали антикріпосницька (1861 р.), удільних (1863 р.) та державних (1866 р.) селян, судова й земська (1864 р.), Положення про нотаріальну частину (1866 р.), міська (1870 р.), військова (1874 р.), ряд інших. Усі вони оцінювалися радянською історіографією як позитивні, оскільки сприяли демократичним перетворенням у соціально-економічному та духовному житті імперії. Водночас вони характеризувалися як «непослідовні, обмежені й половинчасті», а отже такі, що «не досягли головної мети, поставленої царським урядом, – придушення революційного й опозиційного руху у країні»¹.

Такими ж далекими від об'єктивності уявляються сьогодні й радянські оцінки реформ 1880–1890-х рр., здійснені в епоху імператора Олександра III. У радянській історичній літературі вони представлені як відверто «реакційні», що спрямовувалися «на придушення революційного руху, зміцнення самодержавства й позицій дворянства». До так званих «контрреформ» було віднесено ухвалення «Положення про заходи до охорони державного порядку і громадського спокою» (1881 р.), про початкову та середню школу (1882 р.), скасування університетської автономії (1884 р.), зміни до судової реформи (1887 р.), про земських начальників (1889 р.), земства (1890 р.), Городове положення (1892 р.) та ін. На думку радянських істориків, вони мали «реакційний характер», оскільки здійснювалися «шляхом перегляду буржуазних реформ 60 – 70-х рр. XIX ст. та ліквідації ряду буржуазних перетворень».

Оцінка реформ Олександра II, що надається в англо-американській історіографії, також не має однозначного бачення. Проведення реформ і в першу чергу звільнення селян в англо-американській історіографії оцінювалося, як факт великого історичного значення. Багато хто з науковців називає реформи 60-х років XIX століття «великими реформами». Наприклад, Є.М.Алмедінгем в своїх працях стверджує, що Олександр II знав життя селян набагато краще своїх попередників; він любив селян без будь-якої сентиментальності і всі його реформи основною ціллю мали – покращити їх стан, просвітити їх уми та припинити несправедливість минулого.

Про гарні наміри Олександра II та моральну цінність реформ писали такі дослідники, як С. Томкінс, М. Рен, М. Рязановський, У. Моссе та інші. Заходи та реформи, які проводилися

¹ Шевченко, В. (2013). Реформи 1860-1890-х рр. у Російській імперії: сучасне трактування. *Український історичний журнал*, 5, 117-123.

царським урядом, вони розглядають, як основні кроки по перетворенню Російської імперії на цивілізовану націю¹.

Досить часто в працях західних вчених, разом із позитивними відгуками, наміри царя поєднуються із некомпетентністю бюрократії. Позитивний ефект реформ, відмічає Г. Кон, був в значній мірі зіпсований бездарністю адміністрації та нетерпінням інтелігенції, яка хотіла, щоб реформи впроваджувалися швидко та за їх планом. Як зазначає автор, царю було важко і він швидко втомився. А між тим, країні, яка не звикла до швидких трансформацій, потрібна була і сильна воля, і тверда рука керівника.

Наступні кроки Олександра II також диктувалися перш за все державними потребами. Так, судова реформа, окрім демократизації судочинства, мала законодавчо охопити мільйони звільненого від кріпосництва селянства. А отримання земельних наділів створило потребу у створенні інституту нотаріату².

Деякі урядові акти того часу безпосередньо мали відношення до нотаріальної справи. Так, 1836 р. Олександр II підписав документ, що скасовував дискримінацію євреїв як кандидатів у нотаріуси у так званих «межах осілості», де дозволялося вільне проживання єврейського народу. Якщо ж у населеному пункті існувала лише одна нотаріальна посада, на неї можна було обрати єврея, проте з обов'язкового дозволу губернського начальства. Соборне Укладання – «Кодекс Законів Російської держави», прийняте Земським собором 1649 р., а потім логічна крапка «Положення про нотаріальну частину», затверджене 14 квітня 1866 р. імператором Олександром II, – це законодавчі акти, на базі яких створювався та розвивався нотаріат тих часів³.

Існувала точка зору, згідно з якою рішення реформувати весь нотаріат стало немінучим наслідком реформи судової системи, при загальній зміні системи в поле зору реформаторів потрапила кріпосна частина, яка існувала при судах. Залишення нотаріату в його попередньому стані було не сумісне з новою концепцією судоустрою, що і стало причиною реформування нотаріату. Ця точка зору не отримала широкого розповсюдження та підтримки. Ідея корінного перетворення нотаріальної частини була викликана об'єктивними причинами розвитку економічного і політичного життя Російської імперії. Дореформений нотаріальний порядок виявився неефективним для розвинених економічних відносин і торгового обороту. В епоху великих реформ, які охопили всі галузі державного життя, було перетворено і нотаріальну справу. Разом з новими статутами судоустрою і судочинства було вироблено Положення про нотаріальну частину, яка отримала силу закону 14 квітня 1866 року.

Положення про нотаріальну частину, переваги і недоліки якого буде розглянуто нижче, виконало головне завдання – відокремило і законодавчо закріпило існування нотаріату в Російській імперії, безумовно і в губерніях України, визначило його структуру, правовий статус, сферу діяльності та компетенції нотаріусів⁴.

Прийняття даного положення дало поштовх новому етапу розвитку нотаріату в Російській імперії. Даний етап характеризувався появою і функціонуванням єдиного універсального інституту нотаріату як форми публічної діяльності незалежних нотаріусів, уповноважених державою на здійснення нотаріальних дій. Дане положення було важливим етапом становлення нотаріату в Російській імперії, але воно не привело до вирішення всіх проблем в даній сфері⁵.

Основною метою документу було відокремлення нотаріальної частини від судової. В другій половині XIX століття виникли дві відособлені нотаріальні установи: кріпосна (якій приділялась особлива увага з боку держави) та власне нотаріальна. Згідно з Положенням, в містах почали засновуватись посади нотаріусів, які перебували під віданням судів і призначалися на посади старшими головами судової палати за поданням голів окружних судів. У місцевостях, де присутність нотаріуса визнавалася необхідною, але бажаючих зайняти вакансію не було, передбачалося призначення нотаріуса від уряду. Нотаріус, що призначався від уряду, був

¹ Карпачов, М.Д., Коротких, М.Г. (1988). *Буржуазные реформы в России второй половины XIX века*. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 140.

² Шевченко, В. (2013). Реформи 1860-1890-х рр. у Російській імперії: сучасне трактування. *Український історичний журнал*, 5, 117-123.

³ Коваленко, Л. (2010). Нестаріюча професія нотаря. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 8, 163-173.

⁴ Вольман, И.С. (1997). Из истории Российского нотариата. *Нотариус*, 2 (4), 80.

⁵ Зимица, Т. (2009). История развития института нотариата в России. *Среднерусский вестник общественных наук*, 1, 111-113.

державним службовцем, користувався такими ж перевагами, і правами як і секретар окружного суду, винагорода йому призначалася на розсуд міністерства юстиції.

Наприкінці XIX ст. у Російській імперії склалися чотири групи органів і посадовців, що мали право вчиняти нотаріальні дії: 1) публічні (городові) нотаріуси; 2) біржові маклери і нотаріуси, корабельні маклери; 3) вузькоспеціалізовані маклери: судноплавних справ, державного комерційного банку, приватні, слуг і робочого люду, цехові, ремісничих управ тощо; 4) магістрати, ратуші, думи, митні урядовці, станові пристави, торговельні словесні суди.

Із введенням в дію нотаріального Положення 1866 року всі колишні нотаріуси і маклери, крім біржових нотаріусів і маклерів, гофмаклерів, корабельних маклерів, маклерів морського страхування і ремісничих управ – в Санкт Петербурзі, Москві та Одесі, – припиняли свою діяльність¹.

Враховуючи той факт, що матеріалів про діяльність нотаріусів в дореформений період не було, оскільки в такому вигляді в якому вони були представлені в Положенні про нотаріальну частину їх не існувало. Тому доводилося використовувати приклади закордонних практик у створенні нотаріальних установ та діяльності нотаріусів, але з врахуванням особливостей життя та економічного розвитку імперії. В основу закону про нотаріат було покладено законодавство трьох європейських країн: Французького 1813 р., Австрійського 1854 р. і Баварського 1861 р.

Реформування нотаріату в 1866 році полягало у тому, що було чітко прописано мету і завдання нотаріусів, їх сферу діяльності та розмір платні за надані послуги. Було визначено, що новий нотаріальний інститут має на меті:

1) здійснення будь-якого виду актів і засвідчень, що відносяться до компетенції інституту нотаріату;

2) реєстрацію, облік всіх актів на нерухомість і зосередження їх в нотаріальний архів при Окружних Судах;

3) розвиток приватного кредиту, який повинен забезпечуватися нерухомим майном².

Для здійснення актів на нерухомість новим нотаріальним положенням створено дві інстанції: перша, нижча – в особі молодших нотаріусів або просто нотаріусів, друга, вища – в особі старших нотаріусів. Друга інстанція має значення як процесуальне так і моральне. Значення в тому, що молодший нотаріус представляється на розсуд старшому нотаріусу і, що нотаріус повинен строго підкорятися наказам Окружних Судів щодо внутрішнього розпорядку та діловодства в нотаріальних конторах.

В цей час нотаріат виокремлювався з відання судів для здійснення актів та інших не судових дій. У містах вводилися посади нотаріусів, на які призначалися чиновники на конкурсних засадах головою судової палати. Нотаріус повинен був перед призначенням на посаду скласти присягу та внести страхову заставу на випадок заподіяння шкоди клієнтові своїми некваліфікованими діями³.

Ми погоджуємося з думкою більшості вчених, що головним же новаторством Положення про нотаріальну частину 1866 року стали створені ним 2 нотаріальні інстанції – нижча, в особі молодших нотаріусів, і вища – в особі старших нотаріусів. Акти, вчинені молодшим нотаріусом, іменувалися нотаріальними (або явочними), а затверджені старшим нотаріусом – кріпосними.

Старший нотаріус угод не вчиняв, а лише їх затверджував, виконуючи функцію нагляду за молодшими нотаріусами, та за статусом і цензом прирівнювався до члена окружного суду. Основним завданням старших нотаріусів було завідування нотаріальними архівами, які створювалися при кожному окружному суді⁴.

До сфери діяльності молодших нотаріусів належало здійснення будь-якого виду актів, крім актів станів, службових і межових. Під «актом» розуміється будь-який письмовий документ, який засвідчує про наявність певних прав. Також нотаріус повинен видавати виписки із актових книг і копії актів, засвідчувати та визначати наявність різних актів, приймати на зберігання документи від

¹ Фемилиди, А. (1902). Русский нотариат. История нотариата и действующее нотариальное положение. Санкт-Петербург: Издание Я.А. Кантаровича, 273.

² Плохотенко, А. (1910). Курс нотариата. С образцами, формами, законоположениями. Москва: Изд. кн. магазина И.К. Голубева под фирмой "Правоведение", 512

³ Денисяк, Н. (2012). Короткий аналіз історії виникнення, розвитку та реформування інституту нотаріату в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія юриспруденція*, 4, 97-100.

⁴ Долинська, М. (2014). Правовий статус нотаріуса на українських землях за часів Російської імперії на підставі Положення про нотаріальну частину від 14 квітня 1866 р. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 4, 98-106.

приватних осіб, крім грошей і цінних паперів та складати, за дорученням членів Окружного Суду, проекти судового розподілу спадщини, їх опису та оцінки.

Аналізуючи розвиток нотаріату в Україні у другій половині XIX століття, слід відзначити, що відповідно до названого Положення в містах почали засновувати посади нотаріусів. Нотаріуси перебували у віданні судів. Нотаріусом міг бути лише російський підданий, що досяг повноліття (21 року), не судимий, який не був державним чи просто службовцем, успішно склав іспити на вміння правильно оформляти різноманітні акти та на знання нотаріального діловодства, необхідних для нотаріуса законів, і вніс грошову заставу (до 25 тис. рублів у столицях, до 15 тис. у губернських містах, та до 10 тис. у повітах)¹.

За загальним правилом, нотаріуси знаходилися при окружних судах. Найголовнішою функцією діяльності нотаріуса було вчинення угод з нерухомим майном. При кожному окружному суді утворювався нотаріальний архів. У архіві зосереджувалися усі документи щодо угод з нерухомим майном округу даного окружного суду і щодо всіх прав на ці нерухомості. Усі молодші нотаріуси були зобов'язані щорічно відсилати свої книги до архіву.

Однією з вимог, що була поставлена до кандидата на посаду нотаріуса, було внесення майнової застави. В юридичній літературі кінця XIX – поч. XX ст. неодноразово було порушено питання щодо скасування відповідної статті нотаріального положення чи хоча б про пом'якшення її вимог, наприклад, щодо осіб з вищою юридичною освітою. Головним аргументом прихильників цієї ідеї було те, що, за словами І. С. Вольмана, інтелігенція і чиновники були переважно людьми незаможними: якщо чиновник – шахрай, то жодна застава не зупинить його перед злочином, а якщо він людина порядна, то така застава лише стримає його від вступу на службу, бо, передусім, необхідних грошових коштів на її поповнення в нього може і не бути. Але, як видно із аналізу більшості звітів окружних судів, на місцях ця ідея викликала негативну реакцію юридичної громадськості².

Також на нашу думку, за необхідним є відзначити, що після прийняття нотаріального Положення до здійснення нотаріальної діяльності ставили чіткі вимоги, які були детально прописані. Акти за участю нотаріуса повинні здійснюватися в його конторі, або лише за окремими винятками, прописаними в ст. 128 даного закону, за її межами.

Оскільки з часом нотаріуси ставали офіційними і публічними особами, до них збільшується більше вимог та обов'язків. Скарги на неправильні дії нотаріусів або Старших нотаріусів при виконанні ними своїх обов'язків, і в тому числі на відмову Старшого нотаріуса в утвердженні акту, приносяться в двотижневий строк з дня неправильності дій або відмови, вираженого в письмовій формі, в той окружний Суд у веденні якого вони складаються³.

Дане положення закріпило, що нотаріус є державним службовцем. Нотаріуси могли засвідчувати справжність підписів, довіреностей, вірності копій. Поклавши на нотаріусів важливу та відповідальну задачу здійснення та укріплення публічних актів, законодавець визначив також і заходи попередження їх зловживань. У випадку виявлення порушення і зловживання по посаді, а також за здійснення дій поза службою, які не сумісні із гідністю та посадою, нотаріуси несли як дисциплінарну, так і кримінальну відповідальність⁴.

Існували також дискусії щодо статусу та матеріального становища нотаріусів, до фіксованої такси їх оплати та винагород. Щодо питання винагороди нотаріусів, то за засвідчення явки і здійснення актів нотаріус отримав винагороду на згодою сторін. Розмір даної винагороди залежить від суми здійснюваного акта і від кількості часу та праці потраченої нотаріусом. У випадку, якщо між сторонами не буде домовленості щодо оплати роботи нотаріуса, то розмір винагороди за дії нотаріуса повинен визначатися таксою, встановленою урядом. Станом на 27 червня 1867 року за засвідчення явки актів та домовленостей встановлювалася така платня – за акти ціною до 500 руб. – 1 руб., за акти ціною вище 500 руб., але не більше 1000 руб. – 1 руб.50 коп., за акти ціною більше 1000 руб. – 2 руб.⁵

¹ Нелін, О. (2012). Становлення і розвиток нотаріату в Україні (історично-правовий аспект). *Юридична Україна*, 7, 11-15.

² Вольман, І. (1916). Юбилей русского нотариата. *Вестник права*, 15–16, 384–388.

³ Блинов, І. (1913). Закон и практика по имущественным сделкам. Практическое нотариальное руководство, Москва: Печатня С.П. Яковлева, 454.

⁴ Родина, С., Тараканова, Н. (2010). Нотариат в системе правовых учреждений дореволюционной России: провинциальный аспект. *Нотариус*, 4, 31-35.

⁵ Блинов, І. (1913). Закон и практика по имущественным сделкам. Практическое нотариальное руководство, Москва: Печатня С.П. Яковлева, 454.

Як зазначає нотаріус К. Бахман у праці «Службові та матеріальні становища нотаріусів» 1911 року ставлячи вимоги до нотаріусів, які пов'язані із тим, що людина повинна бути гідною своєї праці та мати гарну освіту, хороший нотаріус – повинен бути добре забезпеченим. Він повинен отримувати від держави та суспільства моральні та матеріальні винагороди по заслугам. Баланс заслуг та винагород свідчить про нормальний стан справ нотаріуса¹.

У березні 1902 р. для вироблення остаточного варіанту нового нотаріального закону було створено Особливу Наряду – колегіальний орган при Міністрі юстиції. 14 травня 1904 р. проект, розглянутий і схвалений Особливою Нарядою, був переданий в Міністерство юстиції. В його основу було покладено думку про те, що Положення 14 квітня 1866 р., як цінну пам'ятку епохи великих перетворень, слід, по можливості, зберегти в недоторканості і лише вдосконалити деякі із її положень. Як наслідок, жодної із найважливіших проблем нотаріату не було вирішено. Зміни зачепили хоч і важливі, але другорядні питання: підвищення вікового, освітнього цензів, введення дворічного нотаріального стажу, зменшення суми початкової застави, обмеження дисциплінарної відповідальності, введення інституту помічника нотаріуса, розсильного; розширення кола нотаріальних дій за рахунок введення нових видів засвідчень, усунення із нотаріальної практики свідків.

У 1904 р. нотаріальну громадськість дуже стурбували пропаговані Міністерством Юстиції наміри передати цій посадовій особі і права на визначення кількості нотаріусів у кожній місцевості. Вона розуміла, до яких важких наслідків може призвести зосередження в одній особі права авторизації і визначення кількості посад нотаріусів. Цікавий погляд на проблему надмірного збільшення нотаріусів в окрузі висловив київський генерал-губернатор М. І. Драгомиров, який у відповідь на пропозицію Міністерства юстиції про збільшення посад нотаріусів у деяких містах київського генерал-губернаторства слушно заявив: «голодний нотаріус – небезпечніший від ворога»².

Як зазначав А. Гасман, у зв'язку зі зміною обставин проект не набув подальшого законодавчого руху і далі міг служити лише матеріалом для окремих новел. У період з 1910 по 1912 рр. такі новели і справді відбулися: помічники старших нотаріусів набули право самостійно посвідчувати нотаріальні акти, нотаріусам було дозволено оскаржувати дії старших нотаріусів, був введений примусовий порядок виконання тих безспірних зобов'язань, що ґрунтувалися на нотаріальних і явочних актах. Останнім передреволюційним десятиліттям були опубліковані і проекти нотаріальних положень практикуючих нотаріусів Алякритського, Яроцького, Бахмана, Боборикіна, Підгорецького, Мацкевича, які прагнули вказати напрямок реформи російського нотаріату. Проте бажаного ефекту в дореволюційний період ця діяльність не справила: законодавець віддав перевагу незадовільній стабільності перед непередбаченими змінами³.

Положення про нотаріальну частину», яке проіснувало до 29.10.1917 р., тобто до прийняття «Декрету про землю», що поклав початок ліквідації приватного цивільного права. Цим положенням були відмінні усі нотаріальні установи та маклери, за виключенням біржових. Біржові маклери залишилися посередниками на біржах: всі угоди, які проходили через них, ними ж і оформлялися. Залишилась досить невизначеною сфера діяльності біржових нотаріусів. Вони здійснювали протести векселів, фіксували торгові угоди між іноземцями та місцевими купцями або між іноземцями та іноземцями, виконували переклади актів на російську мову. Вибирали біржових нотаріусів з біржових маклерів, від них не вимагалось ніякого освітнього цензу, їх діяльність була напівприватною, і вони були підзвітні біржовому комітету та міністерству торгівлі⁴.

Отже, зміни що відбулися в Російській імперії у другій половині XIX століття позитивно вплинули на розвиток нотаріату в Україні. Прийняття Положення про нотаріальну частину 14 квітня 1866 року стало початковою точкою створення нотаріату, як окремого і незалежного інституту. В даний період, аж до 1917 року відбувалися спроби збільшити ефективність діяльності нотаріальних установ, покращити статус нотаріусів та їх матеріального забезпечення.

Одним із важливих змін, що відбулися в досліджуваній період було те, що нотаріат став

¹ Бахман, К. (1911). *Службове та матеріальне положення нотаріусів (По поводу проекта новой редакции положения о нотариальной части)*, Львів, 50.

² Яроцький, Н. (1904). Замечания на проект новой редакции положения о нотариальной части, составленной в 1904 г. Санкт-Петербург, 78.

³ Гасман, А. (1916). Изменения Положения о нотариальной части за полвека. *Вестник Права*, 15-16, 377-384.

⁴ Нелін, О. (2012). Становлення і розвиток нотаріату в Україні (історично-правовий аспект). *Юридична Україна*, 7, 11-15.

незалежним та відокремленим від судової системи. В другій половині XIX на початку XX століття нотаріат є правовим інститутом, а носії його – нотаріуси – уповноважені державною владою здійснювати різного роду юридичні акти, які через їх сприяння отримують силу і значення актів публічних. Діяльність нотаріусів полягає в тому, щоб унормувати волю приватних осіб і узгодити її з вимогами закону.

Значення нотаріуса в соціальній, економічній і юридичній сфері життєдіяльності Російської імперії з часом збільшувалося. Всякий акт і документ, незалежно від угоди і способу його скоєння, забирає у нотаріуса масу часу, вимагає від нього солідної юридичної підготовки і вельми серйозних знань як теоретичних, так і практичних. Враховуючи реформи, що відбулися в 60-70 роках XIX століття в Російській імперії, необхідно відзначити, що створення закону про нотаріат та виникнення нотаріальних установ було не лише вимогою часу, а й логічною і неминучою складовою модернізаційних процесів другої половини XIX на початку XX століття.

References:

1. Bahman, K. (1911). *Sluzhebnoe i material'noe polozhenie notariusov (Po povodu proekta novoj redakcii polozhenija o notarial'noj chasti)*. [Service and material status of notaries (Concerning the draft of the new wording of the provision on the notarial part)], Libava. [in Russian].
2. Blinov, I. (1913). *Zakon i praktika po imushhestvennym sdelkam. Prakticheskoe notarial'noe rukovodstvo* [Law and practice on property transactions. Practical notarial management], Moscow: Pechatnia S.P. Yakovleva. [in Russian].
3. Karpachov, M.D., Korotkikh, M.G. (1988). *Burzhuaznye reformy v Rossii vtoroj poloviny XIX veka* [Bourgeois reforms in Russia in the second half of the nineteenth century], Voronezh: Voronezh University Publishing House. [in Russian].
4. Vol'man, I. (1916). *Jubilej russkogo notariata* [Anniversary of the Russian notariat]. *Vestnik prava* [Law Gazette], 384–388. [in Russian].
5. Gasman, A. (1916). *Izmeneniya Polozheniya o notarial'noj chasti za polveka* [Changes in the Regulation on the notary in half a century], *Vestnik Prava* [Law Gazette], 377–384. [in Russian].
6. Deny'syak, N. (2012). *Korotkyj analiz istoriyi vy'ny'knennya, rozvy'tku ta reformuvannya insty'tutu notariatu v Ukrayini* [A brief analysis of the history of the emergence, development and reform of the Notary Institute in Ukraine]. *Naukovy'j visnyk Mizhnarodnogo gumanitarnogo universy'tetu. Seriya yury'sprudenciya* [Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series jurisprudence], 97-100. [in Ukrainian].
7. Doly'ns'ka M. (2014). *Pravovy'j status notariusu na ukrayins'ky'x zemlyax za chasiv Rosijs'koy imperiyi na pidstavi Polozhennya pro notarial'nu chasty'nu vid 14 kvitnya 1866 r.* [Legal status of the notary on the Ukrainian lands during the Russian Empire on the basis of the provisions of the notary's part of April 14, 1866]. *Naukovy'j visnyk L'viv's'kogo derzhavnogo universy'tetu vnutrishnix sprav* [Scientific herald of the Lviv State University of Internal Affairs], 98-106. [in Ukrainian].
8. Zimina T. (2009). *Istorija razvitija instituta notariata v Rossii*. [History of the development of the notary institution in Russia]. *Srednerusskij vestnik obshhestvennyh nauk* [Middle Russian Journal of Social Sciences], 111-113. [in Russian].
9. Vol'man, I. (1997). *Iz istorii Rossijskogo notariata* [From the history of the Russian notary]. *Notarius* [Notary], 2(4), 80. [in Russian].
10. Kovalenko, L. (2010). *Nestariyucha profesiya notarya* [Non-aging profession of a notary]. *Byuletyn Ministerstva yustyciyi Ukrayiny* [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine], 163-173. [in Ukrainian].
11. Nelin, O. (2012). *Stanovlennya i rozvy'tok notariatu v Ukrayini (istory'chno-pravovy'j aspekt)* [Formation and development of a notary in Ukraine (historical and legal aspect)]. *Yurydychna Ukrayina* [Legal Ukraine], 11-15. [in Ukrainian].
12. Plohotenko, A. (1910). *Kurs notariata. S obrazcami, formami, zakonopolozhennjami* [Notary's course. With samples, forms, regulations]. Moscow: Izd. book store I.K. Golubeva under the firm Jurisprudence. [in Russian].
13. Rodina, S., Tarakanova, N (2010). *Notariat v sisteme pravovyh uchrezhdenij dorevoljucionnoj Rossii: provincial'nyj aspekt* [Notary in the system of legal institutions of pre-revolutionary Russia: the provincial aspect], *Notarius* [Notary], 31-35. [in Russian].
14. Femilidi, A. (1902). *Russkij notariat. Istorija notariata i dejstvujushhee notarial'noe polozhenie* [Russian notariate. The history of the notary and the current notarial position], St. Petersburg: Publishing Ya.A. Kantarovicha. [in Russian].
15. Shevchenko, V. (2013). *Reformy 1860-1890-h rr. u Rosijs'kij imperii: suchasne traktuvannja* [Reforms of the 1860's and 1890's in the Russian Empire: modern interpretation]. *Ukrains'kij istorichnij zhurnal* [Ukrainian Historical Magazine], 117-123. [in Russian].
16. Jarockij, N. (1904). *Zamechanija na proekt novoj redakcii polozhenija o notarial'noj chasti, sostavlennoj v 1904 g.* [Comments on the draft new version of the provision on the notarial part drawn up in 1904]. St. Petersburg. [in Russian].